

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SAMLINGER

TIL

JYDSK HISTORIE OG TOPOGRAFI.

IX. BIND. 1882—83.

UDGIVET

AF

DET JYDSKE HISTORISK-TOPOGRAFISKE SELSKAB.

AALBORG.

FORLAGT AF MARINUS M. SCHULTZ
OG TRYKT I STIFTSBOGTRYKKERIET.

Historisk topografisk Beskrivelse over Hellum Sogn.

Samlet af Lavst Røjkjær.

Hellum Sogn i Dronninglund Herred skal udgjøre 3529 Tdr. Land og har 78 Tdr. Hartkorn; det hører til Vensys- sels Højland, og dets østlige Del optages helt af Bakke- kjæden »jydske Aas«, der paa dette Strøg er omtrent af $\frac{1}{4}$ Mils Brede og falder brat af til begge Sider baade imod Hellum og Skjæve Sogne. Samme Aas dannes ellers af store afrundede Bakker med dybe Kløfter imellem. Et af de højeste Punkter er *Storstensbakken*, hvorfra man har en her- lig Udsigt over største Parten af Vensyssel. I klart Vejr kan man med uvæbnet Øje, naar man vender sig mod Øst, se Kattegat, og det mellemliggende Land med sine mange Herregaarde og velbyggede Bøndersteder giver et oplivende Syn. Vender man sig mod Nord, overser man Højlandet til Bakkerne ved Frederikshavn og længere i Vest skimter man Hjørring. Vender man sig mod Vest, overskuer man Landet helt ud til Havet, og i sydlig Retning ud over Vildmosens store Flade ser man tydelig Egnen omkring Nibe og Løgstør. Vender man sig mod Syd, optages Synet noget dels af selve Aasen, dels af Hammer Bakker, dog kan man skimte Høj- landet syd for Aalborg. I Begyndelsen af dette Aarhundrede var hele Aasen her i Sognet udyrket og lyngklædt; men ved Udskiftningen fik hver Mand i Sognet en »Bakkelod«, som de siden have bortsolgt, og saaledes er der paa disse Lodder

Tid efter anden bygget 15 Huse. Ved disse Nybyggere har Aasens Opdyrkning i den sidste Menneskealder taget et stort Fremskridt, og de fleste af dem have drevet det til at blive kjørende, og mange af dem sidde allerede i gode Kaar, eftersom Jorden er saa god, at den tilstrækkelig lønner Dyrringen og tillige har lidt Hartkorn. Dog er over Halvdelen af Aasen endnu Hede, og meget deraf vil slet ikke kunne lade sig dyrke, fordi Bakkerne ere for stejle; men der findes ypperlige Jordbundsforhold for Træplantning. En Mand, Fogtmann i Pilgaard's Mølle, har og begyndt derpaa, idet han har ladet omtr. 4 Tdr. Land beplante med Naaetrær; det var ønskeligt, om flere vilde følge hans Exempel. Forresten frembyder Aasen en mærkelig Jorddannelse, da Vest-siden af den bestaar af Sand eller Sandmuld, medens dens østlige Del bestaar af Lerjord. Den øvrige Del af Sognet er ellers mærkelig ved flere dybe snævre Engdale, som med sine smaa Vandløb i flere Retninger gjennemskjære Sognet. Langs hen ad Sideskrænterne paa et Par af disse Dale, nemlig Hellumlunds og Nokkebjergs Dal, findes Ege- og Bøgekrat, hvilket giver dem en vis Ynde, og dersom man paa disse Steder vilde frede den Trævækst, som er, og tillige plante mere, kunde de forskjønes meget. Landet imellem Dalene hæver sig flere Steder til ikke ringe Højde, navnlig er hele den nordlige Del af Sognet et Højland, som udmærker sig ved sine mange Kæmpehøje. I Sognets sydøstlige Hjørne findes en større Kjærstrækning.

Hele Aasen i Hellum Sogn har i den historiske Tid været klædt med Skov, som i Syd har staaet i Forbindelse med Hellevad Sogns Skove og mod Nord med Jerslev Sogns Skove. Nu er af denne Skovrigdom kun tilbage *Endelt* Skov, som bestaar af Bøge og udgjør omtrent 60 Tdr. Land. Sit Navn har den faaet af, at den fra gammel Tid var et Særskifte til Holmgaard, og det maa den vel især takke for, at den endnu er til. I syttende Aarhundrede kaldes den altid »Holmgaard's Endielt», og efter et Tingsvidne fra 1636 kunde den føde 60 Syn. Baade Gaarden og Skoven hørte under Burholt; men da Gaarden i Begyndelsen af dette Aarhundrede blev solgt til Selveje, forbeholdt Herremanden sig Skoven, som igjen for en halv Snes Aar siden solgtes til Vorgaard. Det er en kjøn Skov, som med sine dybe Dale

og høje Bakker giver rig Afveksling. — Nord for denne Skov langs hen ad Aasen og helt hen til Jerslev Sogneskjæl fandtes i forøvms Tid *Hellum Fælleddsskov*, som har været meget betydelig, skjönt der nu ikke findes ringeste Levning; dog overalt i Bakkerne træffer man »Rølbusser« og »Rødvæltshuller« samt mangfoldige Kulmilesteder som Vidnesbyrd om den forsvundne Skov. Den var til fælleds Brug for alle dem, som ejede Gods i Sognet, og da den saa at sige var Gribsgods baade her for Sognet og for Nabosognene, er det ikke saa underligt, at den allerede var ødelagt, ja maaske helt borte i Slutningen af 17de Aarhundrede. I Begyndelsen af nævnte Aarhundrede var Skoven ikke saa lille, og da der forekommer enkelte Tingsvidner om den, meddeles de her, for at man deraf kan se, hvorledes den hjemsogetes af Ransmænd ikke alene fra Hellum men og fra Sognene længere imod Vest. Saaledes fremkom 1635 paa Herredstinget 5 Mænd, hver paa sin Hosbonds Vegne (de fem Lodsejere i Hellum Sogn, paa hvis Vegne Mændene fremtraadte, vare Just Høg, Niels Fris, Jørgen Orning, Mogens Kaas og Birte Lindenow) og sagsøgte følgende »for Ran, de havde øvet i Hellum Fælleddsskov sidste Gang, eftersom Synsmænd havde omhjemlet«. Saaledes blev en Mand i Jerslev sagsøgt for 4 Læs stort Træ, og 2 Md. sammesteds hver for 1 Læs Ris, 1 Md. i Musted for 1 Læs Træ, 1 Md. i Klæstrup for 1 Læs Ris, 1 Md. i Hollensted for 1 Læs Ris, 2 Md. i Jerslev hver for 2 Røller og nok en Md. sst. for 1 Skaj¹⁾; endvidere 23 Mænd i Hellum Sogn, som havde taget dels stort Træ, dels Røller, Ris eller Skaj; nogle af disse havde faaet flere Læs. Et saadant Ran var ikke sjældent, maaske aarlig Tilfældet, og endnu gaar det som et Ordsprog her i Sognet, at »Skovtyve lader man gaa«. 1643 forekommer atter et Tingsvidne, som siger, at 6 Synsmænd havde synet Hellum Fælleddsskov for at se »hvad der var hugget ulovligen siden sidste Syn, og saa de da, eftersom de blev forevist, at der var hugget 98 Røller, 52 grøn Bøger, 13 Skaj, og nok var der stukket af (o: Grenene afhuggede) 17 Bøger«. Samme Tingdag, som dette vidnedes, tilstod Stævningsmand, at de sidste Søndag baade ved Hellum, Hallund og Jerslev Kirker

¹⁾ Et vissent eller udgaaet Træ.

havde stævnet de Mænd, som havde hugget i Skoven. Nogen Tid efter i det samme Aar fremstod paa Tinget de 6 Skovfogder for Hellum Fælledsskov (de boede i Munkholt, Krattet, Karlsbjerg, Slettingen, Mærkmose og 1 i Hellum By) og vidnede, at af de Trær og »Stu« (3: afhugne Grene), Synsmænd sidst havde omhjemlet som ulovligen var hugget, havde 9 Md. i Hellum faaet ialt 17 Røller, 9 Skaj og 6 Læs Stu, 1 Md. fra Jerslev 2 Læs Stu, og 1 Md. fra Sterup fik 2 Røller; men samme Dag, som denne sidste var i Skoven, var der bortstjaalen 6 Røller; »man vidste ej, hvem var Tyven, men dem var der lyst til bands for« 3: Tyven var bansat fra Prædikestolen. 1635 lader det til, at Sognets øvrige Beboere have villet forbyde Mændene i Sneverholt, Mærkmose og Lundegaard fra at bruge Hellum Fælledsskov; thi paa Herredstinget stod 6 Mænd paa deres Hosbonds Vegne og havde indstævnet fornævnte Steders Beboere for at høre Forbud, »at de ikke maatte indkomme i Skoven med Øxehug eller anden Brugelighed, førend de beviste deres Rettighed eller lovlig Adkomme eller Lod derinde at have«. Da der var særlig Skov til forⁿ Steder, har det vel været Grunden til sligt Forbud. Paa de indstævnede Mænds Hosbonds (Jørgen Grubbe til Vedbygaard) Vegne mødte en Md. fra Hovbro og forsvarede dem; men Sagens Udfald kan ikke ses, da det er borte af Tingbogen; men dog har de nok faaet deres Ret til Skoven godkjendt, eftersom Manden fra Mærkmose siden optræder som en af Skovfogderne over Fælledsskoven. Om Skovens Størrelse og Aftagen kan mærkes, at den 1635 efter Tingsvidne var vurderet til at kunne føde 180 Svin »om Skoven kan hegnes og Olden vil falde«. I de næste 30 Aar er den bleven haardt medtaget, eftersom det hedder i Matriklen 1662, at til Hellum Sogn fandtes »ingen Herlighed uden alene en fælleds Skov, som alle Lodsejere, saa mange som have Gods udi Sognet har Part udi, og er uskiftet, hvilken Skov, formedelst at den ganske er forhugget, ikke nu kan sættes højere end til 12 Svins Olden 3: 4 Skp. Hartkorn«. —

Med et Par Ord skal endnu omtales, at Aasen, siden Skovens Forsvinden og maaske før, har været brugt som et stort fælleds Overdrev for Hellum, Skjæve, Hellevad, ja maaske endog for Vor og Dronninglund Sogne. Den har

nemlig været inddiget, og langs Vestkanten ved Bakkernes Fod igjennem Hellum og Hellevad kan man endnu se Diget undtagen enkelte Steder, hvor det er jævnet af Ploven. Somme Steder finder man flere parallelle Diger, idet de nærmest Aasen boende have indtaget et Stykke af Overdrevet og lagt til deres Ejendom og derfor lagt et nyt Dige længere inde. Der har vel sagtens for saadan stor fælleds Fædrift været bestemte Vedtægter, skjønt saadanne ikke længere kjendes. Naar man nøjere betragter denne Overdrevs Mark, maa man sige, der har maaske ikke mange Steder i Landet været dens Mage; den udmærkede sig ikke alene ved sin Størrelse, men især ved sine store Bakker, dybe Dale og hist og her Levninger af Fortidens store Skove. Gamle Folk fortælle, hvad de have hørt af deres Forældre, at hvert Foraar, saasnart Sneen gik af Jorden, drev man alt Kvæg, hvad som ikke malkede, ind i Aasen, og saa saa man ikke efter det, inden Vinteren kom, da man skulde til at tænke paa at faa det samlet til Huse igjen; men ofte var Hjemhentningen besværlig, da Hellumboerne ikke sjælden maatte hente deres Kvæg langt nede i Dronninglunds Skove, ja man fortæller endog i Hals Skove, men dette sidste er vel Overdrivelse. Det hændtes heller ikke sjælden, at et Dyr blev helt borte og fandtes siden druknet i en af de mange smaa Moser, som findes i Aasens Dale. I dette Aarhundrede har man flere Gange i disse Moser ved at grave Tørv fundet Benradene af de omkomne Dyr. Her i Sognet kaldes endnu 4 af Aasens Kløfter, som udmunde mod Vest, Karlsbjerg Led, Leddet, Fejborg Led og Slettingens Led, som Minder om, at der fordm fandtes de almindelige Indgange for Hellum Sogns Fæ.

I Sognets nordøstlige Hjørne findes et Højland, adskilt fra Aasen ved en Lavning og paa de andre Sider omgivet af Engdale. Paa denne Strækning har der ogsaa været Skov, som vel en Gang har hængt sammen med Aasens Skove. Her fandtes *Munkholt Skov*, *Sneverholt Skov*, *Lundegaards Lund* og *Snabhede Lund*, hvilke allesammen vare til i første Halvdel af 17de Aarhundrede, og de to første vare den Gang endda slet ikke saa smaa. Nu ere de alle forsvundne. Sneverholt nævnes allerede 1451, da der blev optaget Tingsvidne paa, at den hørte til Hundslundkloster, hvilket gjentoges af

et Sognevidne, som Klosterets Prior Markvard Juel 1488 forhvervede, og som lyder paa »at Sneuerholtt som er østen for Snabellhede er Hundslunds rette Eye«. 1500 forekommer et andet Tingsvidne, som siger, »at Sneuerholtt haffuer været alle Ejeres fri fællig som bor i Hellumlundh, Snabhede, Mudstedt og Paddehede«; men i Slutningen af 15de Aarh. maa Gaarden være bygget, som nu bærer Skovens Navn (se Stedsbeskrivelsen). 1635 toges der Syn over Skoven for at se, hvad der var hugget deri paa 2 Aars Tid, og hjemlede 4 Synsmænd da, at der var hugget »6 smaa Jeger (Ege) og en liden Bøg«, som den ene Mand i Sneverholt vedstod at have faaet til Husbygning. Samme Aar toges der Syn over Skovens Størrelse og den blev da anslaaet til at kunne føde 26 Svin. 1674 blev ført Tingsvidne for at »Guds Vejrlig havde omblast i Sneverholt Skov 323 Trær smaa og stuore, som kunde sættes til 353 Læs Brændeved, hvert Læs til 8 β Danske«. 1679 da Jørgen Arnfeld til Hjærmidslevgaard indløste Sneverholt, blev Skoven kun anslaaet til 4 Svins Olden. Endnu kan man paa et stort Stykke af Sneverholts Ejendom se Mærker efter Skoven. idet der efter Trærødderne findes mangfoldige Hulvinger, som Ploven ikke helt har formaaet at udslette; i flere af disse træffer man og Trækul, som om Træerne kunde være fældede ved Ild. Munkholts Skov nævnes 1635, da den kunde føde 24 Svin. Efter 4 Synsmænds Vidnesbyrd var den da meget forhugget, og havde de erfaret, »at der dette og foregaaende Aar var hugget til Børglumklosters Behov 20 Bøger stuore og smaa« og til Gunders Mølle »14 Røller¹⁾ og en stuor Bøøg, nok 4 Trær war giffuet bønderne til Husbøgning, nok war der stukkitt af en bøøg 7 Green som di sjuntes til 3 læs, nok war der afstukkitt af 4 bøøger, hver til 2 læs, og itt gammelt forbrændt Træ war afhuggitt og ligesaa itt wissent Træ«. — Levning af denne Skov var endnu til i Begyndelsen af dette Aarhundrede, da Manden i Pilgaards Mølle købte Munkholt og kort derefter fældede det sidste af Skoven, og efter gamle Folks Sigende vare nogle af Træerne saa store, at de indeholdt flere Læs. Lundegaards Lund og Snabhede Lund nævnes ogsaa begge 1635, da der blev optaget Syn over

¹⁾ En Rølle er en Bøgebusk.

dem; men da var den sidste kun ubetydelig, eftersom den kun kunde føde 1 Svin; hvor stor den første da har været, kan ikke ses, da det er borte af Tingbogen.

Desuden er det Sagn her i Sognet, at der i gammel Tid har staaet to Skove paa Holmgaards Mark vestlig for Gaarden. Den ene skal have heddet *Kirkelund*, fordi den en Gang skal være skjænket til Kirken, og der tilføjes, at Bjælkerne i Højkirken skal være skovet der. Marken, hvorpaa Skoven skal have været, kaldes endnu Kirkelunds Toft. Lidt længere mod Syd adskilt fra denne ved et Kjær skal den anden, som kaldtes *Sønderlund*, have staaet, og Marken der bærer endnu dens Navn, ligesom en ældre Mand vil vide, at han har hørt af gamle Folk, de kunde huske, at der flere Steder paa denne Mark fandtes store Egerødder.

Af Oldtidslevninger findes i Sognet mange Kæmpehøje, saa man deraf kunde slutte, at det har været godt befolket i den forhistoriske Tid. Især paa Hellumlunds Mark findes en hel Samling af Høje, og en lignende træffer man paa Højlandet ved Sneverholt. Ialt findes i Sognet 4 Dejser (Langhøje), 20 store Rundhøje og 32 mindre, og i Mandsminde ere bortførte 2 Dejser og 24 Rundhøje. Desværre ere de fleste endnu tilbageblevne ødelagte eller beskadigede. Dog ere endnu nogle af de største i nogenlunde Stand og burde derfor fredlyses. Saadanne ere: 2 paa Munkholt Mark, den største paa Sneverholts Mark, den største paa Hellumlunds Mark, Grydhøj og den store Dejs paa Hellum Mark, Smedhøjene paa Nokkebjerg Mark, Rishøj og dens Mage paa Karstenskov Mark. — I flere af Højene er der fundet Broncesager. En af de største Høje paa Sneverholt Mark blev udgravet for 3 Aar siden, og i den fandt man et Stenkammer opstaaet af »Knoblinger« : Sten af Størrelse som et Menneskehoved eller lidt større, og tillige fandt man et Broncesværd i 4 Stykker. — I Skrænterne af Kræmmerbakken og Sønderlundsbakken, begge dannet af Naturen, har man flere Gange fundet Urner, saa det kunde synes, som der i Oldtiden har været Begravelsespladse. — I Engen syd for Hellum By i en Tørvegrav fandt man for en Snes Aar siden en tobladet Aare, som blev brugt til Brænde. Efter en troværdig Mands Fortælling fandtes der i hans Ungdom paa Kræmmergaard Mark et Sted, hvor en Mængde store Sten

laa samlede, og saa ud, som om de i længere Tid havde været udsat for Ildens Paavirkning; iblandt disse fandt man en Mængde Potteskaar, flere Stykker Rav, en Del Stenredskaber, et Par store Sten med aflang glat slidt Fordybning i, og mange smaa runde Sten. Nu er denne Plads indtaget til Dyrkning og al Spor fra Fortiden er forsvunden. For et Par Aar siden fandt man ved at grave Kjælder under Holmgaards Stuehus omtr. 1½ Alen nede i Jorden 6 af de krumme Flintknive, som vare hver 1 Kvarter lang. — Til mange af Højene knytte sig Sagn, men kun et Par medtages her, da de øvrige gaa igjen saa mange Steder i Landet. — Ved Grydhøj har der altid været »Skitteri«; man har hørt Rabalder og set Lys brænde der. Den Mand, som ejede Højen for et Par Menneskealdre siden, skal have taget nogle af dens Randsten og ført hjem til sin Gaard; men saa blev der i Husene saadant Spøgeri baade Nat og Dag, at ingen kunde være der, og det hørte først op, da Stenene førtes tilbage igjen til Højen. Et Stykke vest for Højen paa Nabomarken stod fordum en Tornebusk. Midt igjennem denne gik en Sti, som altid holdtes slidt, skjønt ingen gik der; men flere vilde fortælle, at de om Nattetide havde set Puslinger vandre frem og tilbage mellem Højen og Busken. Denne sidste er dog forsvunden for en Snes Aar siden, da Ejermanen fældte den og tog Pletten til Dyrkning; men Højen staar endnu urørt. — Paa Holmgaards Mark laa før to Tvillinghøje kaldet Bittehøje. Ved disse var det ogsaa galt fat, og havde man blandt andet derfra hørt Vuggesang og engang i Maaneskin paa Højen set en Dværg, som røgte af en Pibe. For omtr. 50 Aar siden hjemførte man nogle Læs Sten fra Højene. Om Aftenen, da Manden kom ud, saa han, at der paa den største Sten sad en Ravn af overnaturlig Størrelse. Dette huede ham ilde, og det havde og sin Betydning, thi næste Morgen laa Gaardens bedste Hest død i Stalden, hvorpaa man kjørte Stenene til Højene igjen. — Et Sted i Aasen findes et Væld; dette har i gammel Tid været berømt som en »hellig Kilde« og været meget besøgt af syge Folk hver St. Hans Aften; men allerførst i dette Aarhundrede skal den have tabt sin Kraft derved, at en Mand i Hellum By toede sine skabede Heste deri.

I Hellum Sogn fandtes i Slutningen af 16de Aarh. ingen

Selvejere. Kronen havde før den Tid ikke saa lidt Gods her; men det blev allerede tidligt bortskiftet til adelige, saaledes at den i Midten af 17de Aarhundrede kun ejede Karstenskov, Karlsbjerg, Stoksted og 2 Gaarde og 1 Bol i Hellum By. — Kjølskegaard ejede en Del Steder her i Sognet, og disse vare næsten altid forarmede, eftersom deres Beboere maatte gjøre fuld Hoveri som Ugedagstjenere. De øvrige af Sognets Beboere vare, hvad man kaldte »fri Bønder«, der foruden at svare Landgilde kun gjorde Ægter; de fleste af disse hørte til Vorgaard og Børglumkloster.

De tre i 17de Aarh. paa hverandre følgende fjendtlige Indfald havde og for Hellum Sogn ødelæggende Virkninger. Efter Kejserkrigen 1629 ser man, at flere Steder vare øde og andre yderst forarmede. Saaledes var der 1630 efter Tingsvidne helt øde i Hellum By 2 hele Gd., $\frac{1}{2}$ Gd., 3 Gadehuse og Stoksted, og disse stod endnu i samme Stilling 1635. Endvidere vare »yderst forarmede« Karstenskov, Skovsgaard og Karlsbjerg, saa deraf hverken kunde »bekømmes Skat eller Skyld«. — 1644 havde man paany Fjender i Landet, nemlig Svenskerne, som ikke gjorde Stillingen bedre. Efter deres Bortdragelse førtes der Tingsvidner for, at Manden i Føjting »var af Fjenden hans Formue frarøvet«, og 2 Gaardmænd i Hellum samt Manden i Karlsbjerg fik ligeledes Vidnesbyrd for »at de af vore Landsfjender de svenske Krigsfolk var deres Formue frarøvet, Kvæg og andet, og deres Huse atbrændt, de derfra forjaget, hvorover de er bleven forødt«. — Efter denne Krig kom der haarde Aar, saa Folk ikke kunde komme til Kræfter igjen. — 1651 føres der fra alle Sogne i Jørslev Herred Klage over »de forgangne haarde Aaringer med Misvækst og Kvægdød, saa mange deraf er kommen udi stor Armod«. Samme Aar stod ogsaa øde i Hellum Sogn af Kjølskegaards Gods: 1 Bol i Hellum og Halvparten af Vanderskrog; af Vorgaard Gods: 1 Bol i Hellum, Halvparten af Kræmmergaard og Føjting; af Børglumklosters Gods: Munkholt, Mærkmose og 1 Bol i Hellum. Endvidere var Manden rømt fra Hellumlund, Krogshave var forarmet og i Stoksted var der ingen Huse, hvorfor Jorden brugtes til Skovsgaard.

Derefter fulgte den treaarige Svenskekrig (1658—60), da Fjenden en Tid lang havde hele Landet inde saa nær som

Kjøbenhavn. Hvad Hellum Sogn da maatte døje, skal her meddeles kort Underretning om. Sognet var fri for Indkvartering af Svenskerne, men alligevel maatte det baade i Hals, Aalborg og Sæby yde til Fjendens Underhold følgende Afgifter: først en Brandskat paa 200 Rixd., og ellers andre Pengendgifter til Beløb 295 Rixd., dernæst 25 Tdr Rug og Hvede bagt i Brød, 25 Tdr. Malt, 3 Tdr. Øl, 24 Tdr. Havre, 1 Oxe, 4 Faar, 8 Gjæs, 10 Høns, 18 Læs Hø, 8 Læs Strøelse, foruden andre Smaating. Endvidere maatte Hellum Sogn ogsaa tage Del i Arbejdet ved Hals Skandse, hvor der »en Tid lang« herfra var 3 Vogne og 9 Folk. — Svenskerne blev, som bekjendt er, uddrevet af Landet af de »allierede« Danske, Polakker og Brandenborgere, og deres Underholdning faldt nu atter som en tung Byrde paa Beboerne, der sikkert have følt, det var langt haardere at staa under deres Befriere end at være prisgivne til Fjenden, tilmed da de nu ofte saa sig udsatte for Vold og Overfald af »vore Venner«, medens der aldrig i den Henseende blev klaget over Svensken. — Hellum Sogn havde nu Indkvartering af Ryttere tvende Gange, først i 5½ Md., derefter i 4 Md., hvilket med deres Forplejning og de udgivne rede Penge regnedes til 624 Rixd. Desuden maatte Sognet yde, først til Ritmester Ratloff, som laa i Hebelstrup, 8 Maaneders Krigsskat ialt 253 Rixd i Penge og 1 Td. Havre, dernæst maatte de levere i Aalborg dels til vore egne Folk, dels til Forbundsfællerne i det hele 177 Rixdal., 167 Tdr. Rug og Mel, 1 Skpd. 4 Lpd. Flæsk, 8 Lpd. Kjød, 7½ Tdr. Havre og 1 Td. Smør. Omendskjønt Sognet var fri for Troppernes Gjennemmarsch, hvørover der lyder store Klager fra andre Sogne, saa havde det dog lige- fuldt tunge Byrder at bære, og dertil kom anden Vold og Trængsel, som Krigen førte med sig. Saaledes skulde Sognet skaffe Soldater; men det blev for »sin Ringhed forskaanet med tvende, eftersom der kun var faa Dreng og slet ingen Pebersvende eller Løsgjængere«. Disse to kunde dog ikke skaffes tilveje i rette Tid, hvorfor Sognet blev hjemstøgt af »Exequir« Ryttere, som man maatte give 5 Rixd. for at blive af med igjen. Da de omtalte Soldater endnu ikke blev fremstillet, tog Major Vendeibo Sognets bedste Mænd, førte dem til Aalborg og holdt dem der i Arrest, indtil 1 Soldat var skaffet, hvilken fik 12 Rixdal. Da det ikke var muligt

at faa den anden, maatte man give forⁿ. Major 18 Rixd. for ham, førend de fængslede slap løs igjen. Af de Ryttere, som laa i Nabosognene, havde Hellum flere Gange uvelkomne Besøg. Nogle af Ritmester Ratloffs Folk kom en Gang, slog og bortførte 6 Læs Græs af Holmgaards Eng og dernæst græssede de i samme Gaards bedste Eng med 8 Heste. Fra Kirkegaards Eng bortførte de 7 Læs Græs og græssede der i 8 Dage med forⁿ. 8 Heste. Ligesaa græssede de samme Heste i Kroges, Krattets og Skovsgaards Enge i 3 Dage. En Gang om Nattetid kom 4 Ryttere og en Løjtnant til Holmgaard og tvang Manden der af med en jærnbunden Vogn saa god som 16 Rixd., og gav de ham kun Værdi igjen for 10 Daler. Disse Ryttere drog derfra og til Karstenskov, hvor de sloge 6 Vinduer ind og vilde ej bortdrage, førend Manden gav dem 1 Daler. De i Sognet indkvarterede Ryttere vare af Ritmester Ulfelds. En af disse hed Klavs, som en Nat i Følge med to andre kom til Sneverholt, hvor de søndersloge Døre og Vinduer, saa ikke en hel Rude blev tilbage, og med deres »blanke Degen« bortjog de Husmoderen. Derefter stjal de en ny Skjorte og noget andet Linned, 1 Par Vanter og en Messing Kjæddel. — Over deres Voldsgjærning blev der klaget til Ritmesteren, som laa i Sæby; men han vilde ikke straffe dem. Endnu tilføjer de 3 Mænd, som efter Krigen indgav Sognets Regnskab: »hvad Rejser og Ægter sig belanger med disse tvende Ritmestere Ratloff og Ulfeld og med deres Folk, da var der hos disse Officerer, Ryttere, eller deres Knægte og »Junge« ingen Skaansel hverken Nat eller Dag med Vogne og Heste at tage, baade de selv rendte og røvede Bøndernes Heste, ligesom at Bønderne maatte fare med dem, hvort og hvorhen de vilde, og naar Bønderne ej saa snart kunde blive færdige, som Rytterne syntes, de da strax Bønderne overfaldt med Gny og Slag, saa der holdtes ingen Millits over dem«. — Af de Synsvidner, som efter Krigen bleve optagne over Kronens Gods, ses det, at 1 Gaard i Hellum var brøstfældig paa Bygningen for 40 Daler og havde kun $\frac{1}{4}$ Avl, den anden Gd. sst. brøstfældig for 20 Dal. og havde $\frac{1}{3}$ Avl, 1 Bol sst. brøstfældig for 18 Dal., $\frac{1}{4}$ Avl. Karstenskov brøstfældig for 10 Dal., $\frac{1}{2}$ Avl; Skovsgaard brøstfældig for 12 Dal., $\frac{1}{3}$ Avl; Karlsbjerg Husene ved Magt, $\frac{1}{2}$ Avl; Stoksted ingen Avl. Saadan

var Tilstanden paa Kronens Gods; det har vel næppe været bedre paa Adelens. — Endnu maa tilføjes, hvad der gaar som Sagn her i Sognet, at i forrige Aarhundrede var der en Tid lang mange øde Steder og særlig af Kjølkegaards Gods; desuden skulle Skovsgaard og Mærkmose i længere Tid have staaet øde, og tilsidst, da ingen vilde fæste dem, skulle de begge være solgte for 1 Td. Rug.

Gaarde og Steder.

Hellum, den eneste By i Sognet, ligger paa begge Sider af en dyb Engdal; der er nu 6 Gaarde og 5 Huse; af de første ere 3 udflyttede, og paa Hellum Mark er i dette Aarhundrede bygget 5 Steder. Byens Navn maa udledes af Mandsnavnet Helle¹⁾ og Hjem, oldn. hejmr, saa Hellehejmr med Tiden er bleven sammentrukken til Hellum. 1578 fik Otto Banner til Vorgaard ved Mageskifte med Kongen 2 Gaarde i Hellum By. Efter Matriklen af 1662 var der i Byen 4 Gd. 5 Bol og 5 Gadehuse; deraf hørte 2 Gaarde 1 Bol under Kronen, 2 Gd. 1 Bol under Vorgaard og Resten til Kjølkegaard. Sammesteds hedder det, »at til denne By er ingen Græsning men temmelig god Ildebrand«. En Del af Vorgaard Gods, nemlig Kræmmergaard og Vestergaard (den sidste nu delt i to) fulgte siden med Dybvad, da denne fik særskilt Ejer, og disse vare de sidste, som bleve Selvejere her i Sognet for omtr. 25 Aar siden. Som Fæstere ydede hver af disse omtrent lige store Gaarde (paa 4 Tdr. Hartkorn) i Landgilde 4 Tdr. Havre, 2 Tdr. Byg og 3½ Rixd. De vare fri for Hoveri, men bjergede dog et Engskifte og ligesaa 16 Traver Lyng, som de og maatte hjemføre; desuden vare de forpligtede til at gjøre 5 Rejser med Læs frem og tilbage til hvilkensomhelst Kjøbstad i Vendsyssel, og endvidere gjøre 1 Høstdag med Karl og Pige. Men det værste var, naar der paa Godset blev øde Steder, for saa maatte de ogsaa gjøre Arbejde til saadanne; saaledes have disse Hellum Mænd i dette Aarhundrede gjort Spandarbejde baade i Allerup, Hellevad og flere Steder i Skjæve Sogn, og

¹⁾ Dette Navn forekommer ofte i Vendsyssel i 16de og 17de Aarh. i Tingbøgerne; ogsaa i Aalborg findes Navnet i 17de Aarh.

for at nævne et Exempel, maatte de hver et Aar gjøre 16 Spandage til Øster Idskov i Vor Sogn.

En af Byens Gaarde hedder *Kirkegaard*, som nu, da den har faaet Ejendom fra Holmgaard og Vanderskrog, er en større Gaard. Den har fra gammel Tid af været Annex Præstegaard, altsaa tilhørt Præstekaldet; men den er temmelig tidlig kommen derfra og til Vorgaard, hvortil den hørte 1553, da Præsten dette Aar beretter, at han »faar hverken Skyld eller Herlighed deraf«. — Vorgaards Gods blev i Slutningen af forrige Aarhundrede solgt til Selvejendom.

Holmgaard er nu en større Gaard, som har Navn efter sin Beliggenhed, da den er omgivet af Kjær. Den nævnes allerede 1494 i et Tingsvidne af Jerslev Herredsting, hvori det hedder, »at da Axel Lagesen indvordede sit Gods i Jerslev Herred, da indvordede han og Holmgaard for sit rette Arvegoods, og først Axel og siden Movrits Nielsen¹⁾ havde havt dette Gods i Vester Brønderslev, Nibstrup og Øster Brønderslev ulæst og ukjæret i en 40 Aar.« — Siden er Gaarden dog kommen i Kronens Eje; thi 1578 fik Peder Munk til Estvadgaard, Hammelmose og Bangsbo ved Mage-skifte med Kongen en Del Gods i Jerslev Herred og deriblandt var Holmgaard; da skyldte den i Landgilde: 3 Æ Byg (ø: 6 Tdr.), 6 Heste Gjæsteri, 1 Svin, 1 Fønød. Den vedblev derefter at høre til Hammelmose indtil Midten af 17de Aarhundrede, da den blev lagt til den ny oprettede Herregaard Burholt, som den siden har fulgt, til den i vort Aarhundrede blev Selvejendom. 1662 regnedes Holmgaard for 1 hel Gaard.

Vanderskrog nu en Gd.; den hørte i Begyndelsen af 16de Aarh. til Kronen, men blev bortskiftet 1579 til Vorgaard, hvorfra den siden er kommen til Kjølkegaard, hvortil den hørte 1651 og lige til ind i dette Aarh. Landgilden var 5 Tdr. Byg, 1 Svin, 1 Fønød, 1 Gaas, 2 Høns og 5 Heste Gjæsteri. 1662 regnedes den for $\frac{1}{2}$ Gd., men nu er den meget formindsket, da baade Holmgaard og Kirkegaard har faaet Ejendom derfra.

¹⁾ Den første var Axel Lagesen Brok til Klausholm ved Randers, den anden Movrits Nielsen Gyldenstjerne til Aagaard; begge hørte til Landets mægtigste Adelsætter.

Karlsbjerg, udtales Kalsbjerg, kommer vel af Mandsnavnet Kalf eller Karl, er nu en Gd., var 1662 $\frac{1}{4}$ Bol, som ejedes af Kronen og laa til Aastrup.

Føjting 1 Gd., udtales Føwting, var 1662 $\frac{1}{4}$ Bol og hørte til Vorgaard. Den sidste Stavelse i Navnet er vel Eng.

Stoksted nu et Hus, var 1662 $\frac{1}{2}$ Bol, hørte til Kronen og laa under Sejlstrup.

Krattet 1 Gd., var 1662 $\frac{1}{4}$ Bol, som hørte til Vorgaard.

Skovsgaard 1 Gd., var 1662 $\frac{1}{2}$ Bol, havde været Kronens og ligget til Aastrup, men var da udlagt til en Borger i Viborg.

Mærkmose 1 Gd., var 1662 $\frac{1}{2}$ Bol, som hørte til Næs (Lindenberg). Navnets første Stavelse er vel oldn. »mørk« ɔ: Skov, saa dette Sted tilligemed de to foregaaende minder om forsvunden Skov.

Kroge 1 Gd., var 1662 1 Bol, som hørte til Vorgaard; den har Navn af de Engkroge, som Bækken danner ved Gaarden.

Krogshave 1 Gd., var 1662 $\frac{1}{2}$ Bol, havde ogsaa været Kronens, men var udlagt til Asdal. Sidste Stavelse i Navnet betyder oprindelig Græsmark, som vel en Gang er skilt fra Kroge.

Munkholt var 1662 $\frac{1}{4}$ Bol, som hørte til Børglumkloster; denne blev i Begyndelsen af dette Aarhundrede nedbrudt og Marken lagt til Pilgaard's Mølle. Siden er der dog paa et Stykke af Marken bygget et Sted, som bærer det gamle Navn. Den sidste Stavelse i Navnet betyder en lille (højtliggende?) Skov.

Slettingen 1 Gd., var 1662 $\frac{1}{4}$ Bol, havde været Kronens, men var udlagt til Slotsskriver Jakob Ejlersen. Den ligger paa en lille Flade eller Slette i Aasen og har derfra sit Navn.

Langtved 1 Gd., regnedes 1662 for et Gadehus, hørte til Børglumkloster. Tved er oprindelig Navn paa en afdelt Mark. Lang er Tillægsordet lang eller kanske et Mandsnavn.

Snabhede nu lagt under Musted i Jerslev Sogn; den var 1662 1 hel Gd. og hørte til Børglumkloster. Det er maaske den »Snibbegaard«, Dronning Margrete tillige med Musted og mere Gods 1393 skjødede til Hundslundkloster.

Sneverholt 1 Gd., maa være bygget i 15de Aarhundrede ved Skoven af samme Navn, da der 1490 toges Tingsvidne

paa, »at Sneverholt er ikke bygt paa Henrik Knudsens Eje eller Fællig«, og 1488, »at Sneverholt aldrig hørte til Hellumlund, som Jakob, Henrik Knudsens Foged, vilde«, og et Tingsvidne siger, »at Henrik Knudsens Svende er Hærværk oversvoren for Sneverholt, de nederhug«. Henrik Knudsen til Restrup var en Gyldenstjerne; han maa da have ejet Hellumlund og ment, at Gaarden var bygget paa dens Fællid og derfor ladet sine Svende nedbryde den. Den første Stavelse i Navnet Sneverholt, saavel som i Snabhede, er vel det samme som det jyske »Snip«, som betyder et fremstaaende Hjørne; men maaske Snip eller »Snap« ogsaa kan have været et Mandsnavn.

Kibsdal 1 Gd., var 1662 1 Bol, som hørte til Vorgaard. Navnet udledes maaske af »Kjivs«, som den blaa Kornblomst kaldes paa Vendelbomaal, medmindre et lignende Mandsnavn har været til, saa det skulde stamme derfra.

Hellumlund nu en større Gaard, hvorved der findes en temmelig stor Have. Det Krat, som findes langs Engdalen, er nok Levning af den Lund eller Skov, Gaarden har Navn efter og som en Gang har hørt til Hellum, eftersom den bærer Bynavnet. 1488 og 1502 toges Sandemandsbrev paa Snabhede og Hellumlunds Mark. 1662 regnedes Hellumlund for 1 hel Gaard og hørte til Vorgaard; den skyldte i Landgilde 6 Tdr. Byg, 2 $\frac{1}{2}$ Smør, 1 Fønød, 1 Svin og 4 Tdr. Gjæsterihavre. Udsæden var 8 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og 6 Tdr. Havre.

Pilgaard's Mølle (Vand og Vejrmølle) nu en større Gaard, var 1662 $\frac{1}{2}$ Gd., som hørte til Børglumkloster og skyldte 4 Tdr. Byg, 4 Tdr. Havre i Gjæsteri, 1 Svin og 2 Rixmark i Jægerhold. Vandmøllen skyldte den Gang 3 Tdr. Byg. Navnet kommer vel af Piletræ. 1489 tog Klosteret Lovhæft paa Pillegaard og dens Mark.

Lundergaard 1 Gd., var 1662 $\frac{1}{2}$ Bol, hørte til Hjørnidslevgaard.

Karstenskov 1 Gd., var 1662 1 Bol, som hørte under Kronen og laa til Aastrup. Paa dens Mark findes endnu en Samling Ege som en lille Levning af den Skov, der har givet Gaarden Navn; dets første Stavelse er vel Mandsnavnet Karsten. Paa dens Mark laa fordum en anden Gd.,

»Stendal«, som i dette Aarhundrede blev nedbrudt; den nævnes dog ikke 1662, maa altsaa være yngre.

Nakkebjerg 1 Gd., var 1662 1 Bol, som hørte til Børglumkloster. Navnet kommer vel af »Nakke«, som vistnok betyder en afrundet fremstaaende Bakke.

Hulvejen et Hus, hørte 1662 til Børglumkloster.

En Del Smaasteder have særskilt Navn, saasom: Vej huset, Fyrkroen, Strømmen, Endeelt, Svampen, Diget, Ledet og flere, hvilke alle ere yngre end 1662; de fleste af disse ere vistnok byggede i forrige Aarhundrede.

Hellum Kirke ligger lavt efter Egnen, men dog paa en Bakke, som falder brat af til alle Sider. Den er bygget af hugne Sten og vel oprindelig i Rundbuestil, som nu er meget forvansket, eftersom den har været under Ombygning et Par Gange i dette Aarhundrede. I den nordre Kirkemur lige overfor Kirkedøren ses Spor af en anden Dør, som nu er tilmuret; den har vel i sin Tid været til Indgang for Kvinderne. Kirken har ogsaa Taarn, som er af Mursten, og dets Tag af Bly vender modsat Vej som Kirkens, der er halvt af Bly og halvt af Tegl. Der gaar ellers det Sagn her, at alle de Kirker i Vensyssel, hvis Taarntag vender paa den Maade, engang i Krigstid skulle være afbrændte af Fjenderne. Om Hellum Kirke fortælles ogsaa, at da den skulde bygges, havde man først begyndt derpaa paa Smedens Bakke nord for Engdalen; men det fik ingen Fremgang, da hvad man byggede om Dagen, af sig selv om Natten flyttede over Dalen til det Sted, hvor Kirken nu staar, og da man saa gav sig i Færd med at bygge der, gik alt heldigt fra Haanden.

Kort efter Reformationen blev mange af Landets Kirker nedbrudte og derved Sognene ophævede. Etersom Hellum altid har været et lille Sogn med faa Beboere, saa var dets Kirke ogsaa den Gang bestemt til at nedbrydes (efter Dsk. Atlas) og Beboerne skulde da have været henvist til Hallund eller Hellevad. 1553 siger Præsten i sin Indberetning til Bispem »denne forⁿ Sogn Hellum kan vel ødelægges og Folkene at søge til Hellevad, om Kongen det samtykke vil«. Kirken fik dog Lov at staa; thi Sognebeboerne indgav Ansøgning til Kongen om at beholde den, hvad ogsaa 1558 blev bevilget, og blev det da ordnet saaledes, at Præsten i

Hellevad, Hallund og Hellum skulde holde Kapelan og derfor nyde $\frac{1}{2}$ Læst Korn af Hellum Sogns Kongetiende.

Hellum Sogn har siden Reformationen havt Præst sammen med Hellevad, indtil i Midten af dette Aarhundrede, da det blev lagt til Jerslev. 1653 var Præstetienden af Sognet 2 ø Byg, $2\frac{1}{2}$ ø og 2 Skpr. Rug (1 ø Rug var 2 Tdr., Byg 2 Tdr.), 25 Skpr. Havre, og Præstens Kvægtiende dette Aar var 2 Lam, 3 Kid, 1 Gris; Offeret var 4 β .

Den første faste Skolelærer i Hellum var Peder Mikkelsen Gjerrild, som kom her 1816 og tog Afsked 1858; han døde 1875, 96 Aar gammel; mod Slutningen af sit Liv blev han Baptist; efter ham kom Ole Wrist Nielsen (58—66), Karl Kristian Sørensen (66—78) og derefter Lavst Røjkjær.

Kilderne til denne Beskrivelse ere: forskellige Samlinger i Gehejmearkivet, Lensregnskaber og Matriklen af 1662 i Kongerigets Arkiv, Jerslev Herreds Tingbøger, ældste danske Arkivregistraturer og fl.